

BARISKA ISTVÁN

A NÁDASDY CSALÁD ÉS AZ 1532. ÉVI OSZMÁN-TÖRÖK HADJÁRAT

ELŐSZÓ

Évek óta figyelem, hogy mi minden újdonság jelenik meg a török korról. A magyarországiakat éppúgy, mint mondjuk az osztrák, horvát-szlavón, netán török, német, francia olasz, spanyol adatokat egyaránt, hiszen jelentős források maradtak fenn Bécsen kívül Isztambulban, Németalföldön, Velencében, a Vatikánban, de a spanyol Simancasban is. Mondhatom, több mint érdekesítőek, izgalmasak. 2012-ben Sárvár külön konferenciával tisztelgett a Nádasdy család históriájának. Amit akkor és ott Nádasdy Tamás 1532. évi kanizsai tartózkodásáról mondtam, ma is vállalhatóan tartom. Vállalhatóan, de nem korszerűnek. Éppen itt az ideje, hogy teljességgel megújítva újra elmeséljem. Mindenekelőtt azért, mert Nádasdy kapcsán ki kell igazítani az oszmán-török hadjáratnak azt a szakaszát, amely a horvát-szlavón területeken, továbbá Belső- és Alsó-Ausztriában történt.

Krajnát, Karintiát és Stájerországot még a Habsburgok egyesítették Belső-Ausztria néven, noha rendjeik autonómiája megmaradt.¹ Horvátország a Száván túl a Kapella-hegység és az Adria között terült el. Szlavónia a Kapella-hegységtől a Dráva völgyéig húzódott, magába foglalva Zágráb, Varasd és Belovár-Kőrös vármegye, valamint Verőce és Pozsega egy részét.² Annyit még, hogy Horvátország Magyarország társországának számított, Szlavóniát azonban külön kormányzott tartományként kezelték. Noha a horvát rendek 1527. január 1-jén Ferdinánd főherceget Četinben horvát királlyá választották, az aktus azonban nem érintette a „magyar alkotmányosságot”.³ Annak a körnek a tagjai, akikkel Nádasdy Tamás Kanizsáról az 1532. évi hadjárat alatt kapcsolatot tartott, jelentős rendi igazgatási és katonai szerepet játszottak a horvát és szlavón országrészekben. Esély arra, hogy – legalábbis részben – megtörjék az oszmán-török hadakat, kizárólag akkor és ott nyílt esély, amikor és ahol a dunántúli rendek, a horvát-szlavón bánok, továbbá a belső- és alsó-ausztriai rendiség erői együttműködtek. Mindezt azért kellett előrebecsíteni, mert Nádasdy Tamás

1 HELBLING, Ernst C.: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. (Rechts- und Staatswissenschaften 13.), Wien, 1956. 239–240. old.; ERICH ZÖLLNER: Ausztria története. (Europa Varietas). Bp. 1998. 108–109. old. Nagyjából a Habsburg-ház Albert és Lipót ága mentén születtek újjá ezek az örökös tartományok.

kARRIERJÉNEK közvetlen Mohácsot követő szakasza is a két király, Szapolyai János és I. Ferdinánd közötti taktika jegyében telt el. Ám érezhető stratégiai szemlélettel. Személyét és az országot illetően is. Ugyanakkor az is igaz, hogy a legkevesebbet Nádasdy Tamás életéről éppen ezekből az évekből tud a történetírás.

IBRAHIM ÉS GRITTI POLITIKAI KÜLÖNUTASSÁGA

Hogy értelmezzük, mi is történt valójában, beszélni kell Ludovico Grittiről, aki miatt Nádasdy Tamás 1532-ben elhagyta Szapolyai János budai udvarát. A *kalandor*, mondja újszólván minden írás, amely róla szól. Mintha ez a kifejezés az ő ördögi, eposzi jelzőjévé vált volna. Az így felfüggesztett gondolkodásban persze minden mást, még a rátermettséget is megtagadják tőle. Pedig Gritti legjobb magyar életrajzírója is elismerte, hogy csak a magyar vonatkozású tudnivalók összefoglalását vállalta.⁴ A kor híres itáliai historikusa, a kőszegi ostromot is hosszan részletező Paolo Giovio viszont nagyra becsülte. Igaz, az itáliai történész, Giovio nem igen ismerte Gritti magyarországi ügyleteit, és hogy mennyit ártott nekünk. Szinte bizonyos vagyok abban, hogy itthon az 1526 után létrejött kettőskirályság polgárháborús átkainak egy részét is rávetítették. Annak a felelőtlenségnek egy részét is, amit a kortársak magukról akartak elhárítani. Amikor Szapolyai János Grittit az ország kormányzójává tette, ez nyomban Nádasdy Tamásra ruházta az alkormányzóság (*locumtenens gubernatoris*) hivatalát.⁵ Ezt később nagyon megbánhatta. Kevésbé ismert, pedig szólni kell arról, hogy Gritti a Földközi-tengeren át tervezett oszmán-török támadás esetleges sikerét úgy élte meg, hogy Itália északi részén majd I. Ferenc francia király, a Porta szövetségese uralkodik, a déli, oszmán-török vazallusállam élére a Portával szövetséges Velence jóváhagyásával pedig ő maga kerül.⁶ Abban egyetértés uralkodik, hogy ez ügyben Ibrahim pasa és Gritti alatt elszállt a ló. Noha a tervbe vett, 1532. évi tengeri támadás elmaradt, Ibrahim és Gritti mégis kivívta a portai ellenzék haragját. Az nyilvánvaló, hogy Gritti magyarországi kormányzósága az Európát délről és keletről átfogó oszmán-török politikai és hadászati tervek részét képezte.⁷ A szultáni udvarnak azonban egyáltalán nem állt szándékában, hogy a védnöksége alatt *török-keresztény* országok jöjjenek létre a Habsburgok szomszédságában. *Oszmán-törökös* utat lehetett választani, de saját ambíciókra alapozva *keresztény-török* államalakulatot létrehozni nem. A sztambuli és velencei török-keresztény orientáció, köztük Ibrahim és Gritti sorsát többek között ez pécsettelte meg.⁸

2 BAK Borbála: Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig (História Könyvtár. Monográfiák 9/I.) Bp. 1997. 56–59. old.

3 PÁLFFY Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. (História Könyvtár. Monográfiák. 27.) Bp. 2010. 60–61. old. (= PÁLFFY: A Magyar Királyság)

4 BARTA Gábor: Ludovicus Gritti magyar kormányzósága, 1531–1534. *Történelmi Szemle*, 1972. 3–4. sz. 289–319. old.

5 ÁCS Pál: Alvise Gritti és Nádasdy Tamás – Egy elhidegült barátság történeti háttere. (real.mtak.hu>09_Acs_korr.2017_szept.3.) 139. old. (= ÁCS: Gritti)

6 NĒCİPOĒLU, Gülru: Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry. *The Art Bulletin*. 1989. 3. sz. (Necipoglu [3] pdf. <https://learn.gold.ac.uk/file.php/3391/Necipoglu.pdf> 2017. szept. 3.) 411. old.

7 ÁCS: Gritti. 140. old. Ács Pál idézi a török származású chicagói docens, Ebru Turan disszertációjának részletét (135. old. 9. sz. jegyzet): TURAN, Ebru: *The Sultan's Favorite: Ibrahim Pasha and the Making of the Ottoman Universal Sovereignty in the Reign of Sultan Süleyman I (1516–1526)*. I–II. PhD Dissertation. University of Chicago. Chicago, 2007. 294. old.

8 ÁCS: Gritti. 144–147. old.

MENEKÜLÉS KANIZSÁRA

Meg vagyok győződve arról, hogy Gritti alábecsülte Nádasdy Tamást, amikor helyettesévé tette. Nádasdy Bolognából, Európa legrégebb egyeteméről tért haza 1523-ban, de nem egyedül. A város akkor a pápai állam részét képezte. Őszentsége Tommaso de Vio Cajetan bíborost küldte legátusi rangban II. Lajos udvarába.⁹ Az új legátus Nádasdyt választotta tolmácsának és kísérijének, aki aztán 1524-ben az uralkodó titkára lett. 1526 júniusában Speyerben a német birodalmi ülésen ő képviselte a Jagelló uralkodót, de mire hazaért, a magyar király odaveszett a mohácsi csatában, magával rántva az ország uralkodó elitjének nagy részét. A birodalmi diplomáciai küldetés tehát megmentette a 28 éves Nádasdy életét. Az özvegy Habsburg Mária királyné legfelkészültebb emberét ekkor olyan bizalmas névsorral küldte ki Bécsbe, az akkor még csak spanyolul beszélő testvéréhez, Habsburg Ferdinánd főherceghez, amelyen az életben maradt és számításba jöhető országos főméltóságok nevei álltak.¹⁰ És most megrázó rész következik. Meghalt ugyanis a kincstartó, Bornemissza János is, aki végrendeletében – az akkori magyar hagyományokhoz hűen – meghagyta, hogy a kincstárhoz II. Lajos özvegye semmiképpen nem férhet hozzá, csak Jagelló Anna, az elhunyt magyar király húga és férje, Ferdinánd főherceg. Nádasdy azonban két társával *meghamisította* a végrendeletet, mert Mária királyné ezt követelte tőle.¹¹

Egyik méltatója azzal mentegette Nádasdy tettét, hogy ez a kor már Machiavelli kora, ahol a hatalom megszerzése érdekében minden eszköz megengedett.¹² „*Machiavelli fejedelme nem hataloméhes diktátor, hanem politikai sakkjátékos* – jellemzi Robert Zimmer a 2006-ban magyarul is megjelent művében –, *aki minden egyes lépését jó előre kiszámítja.*”¹³ A megállapítás a rendkívül tehetséges Nádasdy Tamás egész életét jellemezte. Tudatos politikai alkat volt, aki mindent a hasznosság elvének vetett alá. Tehetsége mellett sikereinek titka éppen ebben rejlett.

Nádasdy Tamás Budát már a közben magyar királlyá választott I. Ferdinánd szolgálatában foglalta el Szapolyai Jánostól, akit viszont a magyar rendek nagyobb része már előbb királlyá koronázott. Amikor 1529-ben az oszmán-török szultán, II. Szulejmán megindította első Bécs elleni hadjáratát, Budáról jószerével mindenki elmenekült előle. A vár német helyőrsége ekkor magára hagyta a budai várnagyot, Nádasdy Tamást. A maga életét csak úgy tudta megmenteni, hogy egy szál pallón a pesti oldalra evezett. Ott aztán a szultán szövetségesevé vált Szapolyai János tábora várta. Hogy életben maradt, azt éppen Ludovico Grittinek, az 1523-ban megválasztott velencei dózse fiának köszönhetette.¹⁴ Az közismert tény, hogy Szapolyai János király 1532. június 9-én – tehát még a hadjárat előtt – jogilag fiúsította Nádasdy jegyesét, Kanizsai Orsolyát, hogy a hatalmas Kanizsai-vagyon örököse lehessen. Minthogy ezek a birtokok Nyugat-Magyarországon feküdtek, kézenfekvő lett, hogy Nádasdy a Habsburg uralkodó felé orientálódjon. 1532 elején kormányzóhelyettesként még

9 ZOMBORI István: Jagelló–Habsburg rendezési kísérlet 1523-ban. Krysztof Szydłowiecki naplója alapján. Bp. 2006. 257. old. (<http://vmek.niif.hu/08300/08389/08389.pdf> 2017. szept. 2.)

10 BESSENYEI József: Nádasdy Tamás, a politikus. In: Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés. Sárvár, 1998. szeptember 10–11. Sárvár, 1999. (= Nádasdy-emlékülés 1998) 12. old.

11 VÉGHELYI Dezső: Mohachy uezsedelem után ualo szép emlékezetre ualo dologh. In: Győri Történelmi és Régészeti Füzetek. I. köt. Győr, 1861. 166–170. old.

12 BESSENYEI: Nádasdy-emlékülés 1998. 13. old.

13 ZIMMER, Robert: Filozófusbejáró. Kulcs a klasszikus filozófiai művek jobb megértéséhez. Bp. 2006. 56. old.

14 KASZA Péter: Nádasdy Tamás és Brodarics István levelezése. In: Nádasdy-emlékülés 1998. 60. old.

Nádasdy kezelte Gritti máramarosi sóbányáit és jövedelmeit. „Az eleinte még óvatosan taktikázó Nádasdy tehát 1531–1532 fordulójára már több-kevesebb nyíltsággal packázik Grittivel, két kézzel markolva főnöke zsebeibe.”¹⁵ Hiába kérte őt Brodarics István, váci püspök, a humanista történétíró, Szapolyai diplomatája, hogy jelenjen meg a szultáni hadakkal Sztambulból visszatérő Gritti előtt, hogy elszámoljon hivatalával.¹⁶ Nádasdy azonban sem Huszt várát, sem a sóbányákat nem adta át neki. Nos, ez a magyarázata annak, hogy Nádasdy Tamás Kanizsára menekült, és ott várta ki, hogy mit hoz az 1532-es oszmán-török hadjárat. Ezt a lépését is jó előre kiszámította. Taktikázása és megérzései őt igazolták. Nem beszélve arról, hogy Nádasdy 1532-ben egy nyilvános budai jelenetben csúnyán kigúnyoltatta a kormányzót.¹⁷

AHONNAN NÁDASDY KORÁBBI HELYZETE ÉRTELMEZHETŐ

Érdemes egy kicsit előbbre ugrani, hogy értelmezhesük Nádasdyt és szlavón kapcsolatait. Rádásul érzékelteti a mindenkori horvát-szlavón bánok, tehát elődeik feladatait is. Amikor Nádasdy Tamás 1535-ben a Kanizsai-birtokokkal együtt a Zágráb és Kőrös vármegyei Velike, Sztenicsnyák és Vasmegyerics uradalmak urává vált, bekerült ugyan a szlavóniai birtokosok közösségébe, de befogadása nem lett teljes.¹⁸ Enélkül azonban nemigen kaphatta volna meg 1537-ben a horvát-szlavón báni hivatalát sem, amit rádásul meg kellett osztani társbánjával, Keglevics Péterrel. Annyit tudni lehet, hogy Nádasdy szóbeli eligazítását I. Ferdinánd Jurisics Miklósrá bízta, akit éppen egy hónappal azelőtt, 1537. október 19-én neveztek ki az őt alsó-ausztriai tartomány, valamint Szlavónia főkapitányává.¹⁹ Nádasdy nehezen tudta volna helyettese, a horvát katonabáró, Tarnóczy András sztenicsnyáki várnagy nélkül végrehajtani a feladatait. A báni tennivalók nagyobb része ezzel együtt is Keglevicsre hárult. S amikor Nádasdy látta, hogy szolgálatait Bécs nem fizeti ki, sőt, minden szlavóniai jövedelmét báni feladatai emésztettek fel, 1539 végén lemondott a báni hivataláról. Lényegében kudarcként élte meg az egészet. Arról is panaszkodott, hogy igazából nem tudta elfogadtatni magát a szlavón rendekkel. Pedig meglátásai világos stratégiára utalnak. Elképzeléseit emlékeztetőbe foglalta.

Tudta, hogy pozíciói meggyengülnek, ha nincsen képből az ottani konfiskált, azaz a trónra visszazállt birtokokról. Érezte, ha nem kap a drávai és szávai átkelekre eszközöket, semmit nem tehet a folyókon túli területek védelméért. Uralkodói parancsra várt továbbá, hogy Stájerország és Karintia azonnal mozgósítson, ha az oszmán-török újra támadásba lendül. A báni és a vármegyei felkelést tehát össze akarta kötni a királyi és az örökös tartományok rendi haderőivel. Követelte a déli horvát kémhálózat kiépítését is, hogy Krajnát az oszmán-török támadás esetére mielőbb készenlétbe helyezhessék. Hiányolta a Grazba, illetve Kőszegen és Kismartonon át Bécsbe menő postaszolgálatot, ha már a döntések a két

15 KASZA Péter: Nádasdy-émlékkülés 1998. 62. old.

16 Brodarics István váci püspök levele Nádasdy Tamásnak. Buda, 1532. július 16. In: Kőszeg ostromának emlékezete. Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Bariska István. (Bibliotheca Historica). Bp. 1982. 24–25. old. (= Kőszeg emlékezete)

17 ÁCS: Gritti. 140. old.

18 VARGA Szabolcs: Nádasdy Tamás horvát-szlavón bánysága (1537–1539). *Századok*, 2010. 4. sz. 794–795., 821. old. (= VARGA: Nádasdy)

19 BARISKA István: Jurisics Miklós (1491–1543). *Vasi Szemle*, 2008. 6. sz. 717. old. (= BARISKA: Jurisics)

központban születnek. Tudta, hogy a délről betelepített uszkókat (parasztkatonákat) össze kell írni és ki kell képezni. Jól látta, hogy a végvidékeket el kell látni élelemmel és municióval. Azt is érzékelte, hogy a Dráva és a Száva védvonalát meg kell erősíteni, mert enélkül képtelen hatékonyan működni.²⁰ Már akkor észrevette, ami később a Bocskai-felkelés idején is megmutatkozott, hogy Bécs és Graz örökösen illetékességi vitákba keveredett, ennél fogva nagy területek váltak védtelenné. A boszniai oszmán-török hadak így könnyen találtak rést arra, hogy betörjenek az országrészekbe.²¹

Nádasdy Tamás lemondásában tehát az is közrejátszott, hogy stratégiai elgondolásai visszhangtalanok maradtak, a bánok, továbbá a belső-ausztriai főkapitányok nem tudtak hatékonyan együttműködni. Arra konkrét adatunk van, hogy Jurisics a maga helyzetjelentéseit Bécsújhelyre, Bécsbe és Grazba is elküldte.²²

Nekünk innen visszatekintve kell az 1532. évi hadjárat előzményeit, kimenetelét, sőt következményeit is elemezni. Következményeit azért, mert II. Szulejmán Bécs sikertelen ostroma után Alsó-Ausztria és Nyugat-Magyarország határai mentén a stájer Graz és Leibnitz, továbbá a krajnai Pettau (Ptuj), majd a szlavón Varasd (Varazdin) és Pozsega (Požega) érintésével vonult vissza Konstantinápolyba.²³ Amikor már tudni lehetett, hogy az oszmán-török Szlavónián át tér vissza Konstantinápolyba, Pekry Lajos szlavón főkapitány még bizakodó levelet írt Nádasdy Tamásnak: „[...] *fel fogunk sorakozni, fel fogunk kelni, és Isten segítségével ellen fogunk állni, nehogy a Murán és a Dráván átkeljen.*”²⁴ A szultáni napló ekkor, szeptember 11-én jegyezte fel, hogy az oszmán csapatok hazatértükben elhagyták Graz előterét, és ugyan még a Mura túlszélén álltak, de aztán mégiscsak átkeltek, anélkül hogy Fernitz/Kalsdorf mellett hidat kellett volna verni a folyón.²⁵ Az értesítés igazolja, hogy Nádasdyt erről is informálták. Pekryt pedig még ebben az évben társbánná nevezték ki Erdődy mellé. Pekry meg is írta 1532. október 8-án Nádasdynek, hogy miként ékelődött embereivel a Dráván leereszkedő oszmán-török hadak közé: „[...] *s valahányszor megütköztünk velük, valamit zsákmányoltunk is.*”²⁶

NÁDASDY ÉS A HADSZÍNTEREK KOMMUNIKÁCIÓJA

Amikor Nádasdy Tamás kíséretével Budáról Kanizsára ment, fennállt annak a veszélye, hogy hírek nélkül marad. „*A leveleket, amelyeket kaptam, elküldtem eredetiben, noha nekem senki sem írt a szolgálom kívül*” – kesergett némi túlzással 1532 augusztus vége felé Erdődy Simon zágrábi püspöknek és horvát-szlavón bánnak.²⁷ Éppen akkor, amikor a hadakat Bécs

20 VARGA: Nádasdy. 808. old.

21 BARISKA István: Nádasdy II. Tamás és a Bocskai-felkelés. *Századok*, 2010. 835–837. old.

22 Jurisics Miklós levele Kirchzuschlag provizorának és polgárainak. Kőszeg, 1532. augusztus 6. In: Kőszeg emlékezete. 27. old.

23 II. Szulejmán 1532. évi hadjáratának útvonala. In: Kőszeg emlékezete. 246. old.

24 Pekry Lajos szlavón főkapitány levele Nádasdy Tamásnak. [Neudau], 1532. szeptember 11. In: Kőszeg emlékezete. 178. old.

25 BURKERT, Günther R.: Die Jahre 1529 und 1532 als schwere Belastung der steierischen Bevölkerung. In: Landesausstellung 1986. Schloß Herberstein – Die Steiermark. Brücke und Bollwerk. Katalog. 3. Mai bis 26. 1986. Veröffentlichung des Landesarchivs. Band 26. Graz, 1986. 192. old. (= Die Steiermark 1986)

26 Pekry Lajos szlavón főkapitány levele Nádasdy Tamásnak. Varasd, 1532. október 8. In: Kőszeg emlékezete. 52. old.

27 Nádasdy Tamás levele Erdődy Simon zágrábi püspöknek. Kanizsa, 1532. augusztus 22. In: Kőszeg emlékezete. 32. old.

védelmére rendelték.²⁸ Eléggé veszélyes helyzetbe került, mert döntései is attól függtek, hogy milyen információkat kap.

Van egy névsorunk, amelynek szereplői az 1532-es hadjárat idején futárszolgálatot működtettek egymás közt, vagy híreket vittek-hoztak egymásról. Közéjük tartozott Batthyány Ferenc dunántúli főkapitány és horvát-szlavón ellenbán, Erdődy Simon zágrábi püspök és Szapolyai horvát-szlavón ellenbánja, Jurisics Miklós kőszegi vár- és városkapitány, Nádasdy Ferenc sárvári birtokos, Nádasdy Tamás Szapolyai távozó kormányzó-helyettese, Pekry Lajos szlavón főkapitány, Hans Ungnad stájer főkapitány, Siegmund Weichselberg krajnai kapitány, Hans Wernecker krajnai főkapitány, valamint Hans Katzianer alsó-ausztriai főkapitány.²⁹ Látható tehát, hogy jobbára Horvátország, Szlavónia, a Dunántúl, valamint a belső-ausztriai tartományok közül főleg Krajna és Stájerország rendi, katonai vezetőinek üzeneteiről van szó. Életbevágó hírekről, hiszen a Dunántúlon délkeletről betörő oszmán hadsereget bal felől, mélységben is innen kaphatták derékba. Északon az Esztergom ostromára készülő Gritti ellen Katzianert és a szerb származású Bakity Pált is mozgósították. Hogy létrejön-e a határ menti és azon túli hadszíntér katonai összefogása, Kőszeg, Szalónak és Sárvár mentesítése, az a fent felsoroltakon is múltott. És persze Bécs felmentése, továbbá a Nádasdyak jövője. Példátlan és egyszeri összefogásról van szó, hiszen a stájer rendek híresen bizalmatlanul viszonyultak a magyarokhoz. Példának okáért Batthyány Ferenchez, aki a szemükben a Mohácsot követő időszakban feltűnt nemesség új embereihez (*homines novi*) tartozott.³⁰ Pedig ez csúsztatás, hiszen apja ebben már jelentős pozíciókban megelőzte, fia viszont a *veri barones regni*, az ország igazi bárói közé emelkedett.³¹

Nádasdy Tamás levelezőpartnerei közül Batthyány Ferenc „szólt be” Nádasdy Tamásnak a legélesebben. 1532 derekán nagyon óvta attól, hogy Budára menjen. „*Nemrég hallottuk Perényi Péter esetét*” –, akit a szultán azért fogatott le, mert önjáró hatalmat akart, figyelmeztette Batthyányt. „*Hasonlóra más törökösök is számíthatnak óráról órára*” – folytatta. Kiváltképpen meglepő azonban, hogy Batthyány szerint Nádasdy többszöri intés ellenére sem hitte el, hogy „*a török olyan támadást indít, amit egy évszázada nem tett*”.³² Pedig erre egy rövid hónappal ez előtt Jurisics Miklós is figyelmeztette Nádasdyt.³³ Csak hangsúlyozni tudom azt, hogy Batthyány I. Ferdinánd jóvoltából egyben a horvát-szlavón báni méltóságot is viselte. Részben pedig a felelősséget is azért, ami Szlavóniában történik. „*Azt is javasolta nagyságtok, hogy jöjjünk össze Szlavóniában*” – vetette fel Batthyány ugyanebben a levélben. Nocsak! Vajon lehet-e ezt másként értelmezni, mint akként, hogy Nádasdy Tamás egyeztetni akart Kaproncán Szlavónia helyzetéről is? Aligha. Batthyáynak tetszett is az ötlet. Látni fogjuk azonban, hogy Nádasdy politikai aktivizálódása közepette

28 BARISKA István: Az 1532. évi török hadjárat történetéhez. (Társadalomtudományok és Európa-tanulmányok Intézete). Szombathely–Kőszeg, 2007. 17. old.

29 Kőszeg emlékezete. 25–26., 28., 29–33., 45–47., 109–11., 113–115. old.

30 ROTH, Franz Otto: Zur türkischen Bedrohung des südlichen Burgenlands während des 16. Jahrhunderts – Standpunkt und Verhaltenwesen der Steierer. In: Kleinlandschaft und Türkenkriege „Schlaininger Gespräche 1983”. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (WAB) Heft 68. Eisenstadt, 1983. 116. old. (= ROTH: Zur türkischen Bedrohung.) Bosszantó, hogy az osztrák történetírás a XVI. századi Nyugat-Magyarországra is következetesen Burgenland elnevezést használja. Ez az ostobaság ma is dívik a szomszédban.

31 PÁLFFY Géza: A Batthyány család és a törökellenes határvédelem a XVI–XVII. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2009. 2. sz. 323. old.

32 Batthyány Ferenc levele Nádasdy Tamásnak. Németújvár, 1532. augusztus 14. In: Kőszeg emlékezete. 29. old.

33 Jurisics Miklós levele Nádasdy Tamásnak. Kőszeg, 1532. július 20. In: Kőszeg emlékezete. 25. old.

rá is kérdezett, hogy vajon Pekry Lajos szlavón főkapitány melyik uralkodó mellett foglal állást. Ráadásul Szapolyai ellenbánjához, Erdődy Simon zágrábi püspökhöz írt levelében is érdeklődött ez után.³⁴ Lehet, hogy a kaproncai ülés sorsa ezen múltott? Nem hisszük. Mindenesetre nem Batthyány Ferencen múltott az összejövétel, mert a folytatásban Batthyány arra kérte Nádasdyt, hogy „[...] csak nagyságtok írjon azoknak, akiknek írni kell, s tegye gyorsan azt, amit kell, mert ha a királyi felség minket magához parancsol, s parancsát óráról órára várjuk, feltétlen szükséges lesz őfelsége parancsának engedelmeskednünk”. Batthyány tehát a meghívottak körét is Nádasdyra bízta. Felettből érdekes lenne tudni, hogy azon Erdődy Simon szerepelt volna-e. És egyáltalán, kikből állt volna a névsor. Tudjuk, a javaslat elkészült. Éppen 1532. augusztus 22-én, tehát Nádasdy levelével egy időben rendelték fel a csapatokat Bécs védelmére. Tovább élt tehát a megosztottság. Érthető, hogy a védelem egésze vonatkozó hírek egyre későbbben érték utol Nádasdyt, aki csak a dunántúli és a szlavón politikai és katonai vezetési szintjén tudott Kanizsáról tájékozódni. Részleges elszigeteltségeért ő is felelőssé tehető.

Nádasdy a Pekry Lajosról a szlavón főkapitánytól kapott hírekkel nem igen tudott mit kezdeni, vagy legalábbis ellenszenvvel fogadta őket: „Pekry Lajos már régóta itt van Szlavóniában – értesítette 1532 augusztusában Nádasdy Erdődyt a fent idézett levélben.³⁵ Az írás kételkedve folytatódik. A kaproncai ülés ügyére is itt került sor: „Szeretném tudni” – folytatta Nádasdy –, hogy „melyik úré lesz és mi lesz a [kaproncai] gyűléssel”. Azt tudjuk, hogy Nádasdy csak 1534-ben csatlakozott végleg I. Ferdinándhoz. Ezek a sorok azonban nyilvánvalóvá teszik, hogy Nádasdy azt vételezte, hogy Pekry Lajos politikailag ingatag természetűnek tűnik. Ez is igazolja, hogy általános bizalmatlanság uralt mindent. Pekry Lajos nagy karriert futott be, és igyekezett megszabadulni a familiárisok szokásos kötelékeitől. Az a lépése is erre irányult, amikor feleségül vette Báthory István nádor özvegyét, arról nem is beszélve, hogy I. Ferdinándtól pedig szlavóniai birtokokat kapott. Erdődy Simon azonban ellenfélnek tekintette. Ennélfogva megakadályozta Szalaházy Tamás kancellár tervét, aki Pekryt báróságra és horvát-szlovén bányságra javasolta.³⁶ Persze Pekryt sem kellett féltetni. Értette az idők szavát. Miként a Zrínyiek, ő is beszállt később a korábbi horvát-szlovén bán, Karlovics birtokaiért folyó versengésbe.³⁷ Elérte, hogy I. Ferdinánd szlavón főkapitánnyá nevezze ki. Ezt a tisztséget (*Feldhauptmann von Widischland*) később, 1537-től Jurisics Miklós is viselte.³⁸ Háború ide, háború oda, folyt tovább a magyarországi és szlavóniai főnemesek között a verseny az uralkodók kegyeiért. Persze fordítva is igazolódott, hogy az uralkodók arra törekedtek, hogy minél több arisztokratát állítsanak maguk mellé. Nyilván a familiárisaikkal és a szervitorokkal, valamint az adományozott birtokokon ülő népekkel együtt. Az egész jószerével a korabeli elit ügyévé vált.

Rögtön hozzátesszem, hogy Pekry is kért megbeszélést Nádasdy Tamástól: „A török császár jövetele előtt irtam nagyságotoknak, hogy tartson velünk megbeszélést. Ám nem tudjuk, mi történhetett ez alkalommal, de nagyságtok nem akart velünk találkozni” – pana-

34 Nádasdy Tamás levele Erdődy Simon zágrábi püspökhöz. Kanizsa, 1532. augusztus 22. In: Kőszeg emlékezete. 32. old.

35 Uo.

36 SZEKFÚ: Magyar történet. 181. old.

37 VARGA Szabolcs: Adalékok a Zrínyi család felemelkedéséhez. A Karlovics-örökség. (<http://www.pphf.hu/imaget/kapcsolat/PEI/zrinyi.pdf>. 2017. szeptember 11.) 18. old. (= VARGA: A Zrínyi család)

38 BARISKA: Jurisics. 717.

szolta a szlavón főkapitány Nádasdynak 1532 derekán.³⁹ Erre nem kapott választ, viszont 1532. augusztus 14. előtt már I. Ferdinánd zsoldjában az oszmán-török hátába került. Kevesebb mint négy kilométerre meg is közelítette Szombathelyt. Az ottani oszmán-török táborra törtek, meg is tizedelték, zsákmányt is szereztek, így segítettek a Habsburg-zálogon lévő Kőszegre nehezedő nyomáson.⁴⁰ Szulejmán kifakadt, hogy Pekry „*néhány sereg magyarjaival*” elzárta Szombathely és Körmend körül a török seregrészeket egymástól. Megjegyzik továbbá, hogy az oszmán-török azért támadta meg Sárvárt a „Gyöngyös bal partján, akkori erős várával, hogy a „*Kőszegnél lett fegyvere híre szennyét lemosná [...] Oda mentek egynéhány ezer Janitsári, hogy elfoglalnák. A' Vas Vármegyei Fő-ispán, Batthyány Ferencz, Nádasdy főembereivel, Sibrik Benedekkel, Kevés Istvánnal vitézül oltalmazná a' helyet, minden ostrom híján lett*”.⁴¹ A leírás megegyezik Nádasdy Ferenc egyik levelével.

HORVÁTORSZÁG-SZLAVÓNIA ÉS AZ ÖRÖKÖS TARTOMÁNYOK

A helyzet megköveteli, hogy érzékeltessem Horvátország, Szlavónia és a Habsburg örökös tartományok helyzetét. Abba a körbe, amely 1526 után az özvegy Mária királynét körülvette, már igazi báróként tűnt fel Batthyány Ferenc horvát-szlavón ellenbán is.⁴² Az tény, hogy mind Batthyány, mind Erdődy és Pekry szilárd szlavóniai birtokokkal vagy kapcsolatokkal rendelkeztek. Annyi bizonyos, hogy a Nádasdyval kapcsolatot tartó személyek közül – a belső-ausztriaiakat most nem számítva – csak a sárvári Nádasdy Ferenc és a horvát származású Jurisics Miklós Habsburg-zálogbirtokos és várkapitány nem szolgálta korábban Szapolyai Jánost. Mohács körül és a kettőskirályság éveiben megszületett az ellenbánok, tehát nem a társbánok intézménye is: Karlovics János (1521–1524, 1527–1531), Tahy János (1523–1526), Batthyány Ferenc (1525–1533), Bánffy János (1528–1529), Erdődy Simon (1529–1534). Akikkel Nádasdy Tamás a maga kanizsai tartózkodása alatt kommunikált, azok közül Batthyány Ferenc és Erdődy Simon viselt horvát-szlavón hivatalt.

Ellenbánokat mondtam, hiszen ellenkirályoktól kapták a kinevezést.⁴³ Ennél fogva a bánok alá rendelt hadaknak nemcsak a létszáma oszlott meg, de számolni kellett azzal, hogy egymásra rontanak. Tahy és Batthyány ekkor már Habsburg pártján álltak, Bánffy és Erdődy viszont Szapolyai oldalán maradt.⁴⁴ A bánok ráadásul kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy a Boszniából menekült vlach-uszkokokból álló könnyűlovasokat a belső-ausztriai rendek szerelték fel, felettük részben megszűnt a báni ellenőrzés.

A krajnai Sichelburgba (Žumberák) 1531–1532-ben folyamatosan érkeztek menekültek.⁴⁵ Sichelburg egy ideig a Jurisics család zálogbirtoka is volt, a telepítésben tehát Jurisicsnak is voltak érdemei.⁴⁶ Az oszmán-török nyomás viszont tovább nőtt. Nem kétséges,

39 Pekry Lajos szlavón főkapitány levele Nádasdy Tamáshoz. Körmend, 1532. augusztus 14. In: Kőszeg emlékezete. 30. old.

40 Uo.

41 Felsőmagyarországi Minerva: nemzeti folyóirat. 8. kötet, 439. old. Google Könyvek (<https://books.google.hu>. 2017. szeptember 18.).

42 BESSENYEI József: Ferdinánd király és a magyarországi arisztokrácia. *Történelmi Szemle*. 2003. 1–2. sz. 97. old.

43 VARGA: Nádasdy. 794–795. old. Erdődy Simon 1529–1534 között viselte a horvát-szlavón báni címet.

44 VARGA Szabolcs: A horvát bán katonai jogköre a 16. század első felében. *Történelmi Szemle*. 2003. 1–2. sz. 159. old.

45 Uo. 161. old.

46 BARISKA: Jurisics. 706. old.

hogyan szűkült a horvát élettér, az oszmán-török nyomás miatt Horvátország-Szlavóniában a belső, majd a magyarországi horvát népvándorlás is (nemesség, népesség, morlások, vlachok, uszkokok). Kezdetét vette a szlavón-horvát nemesség összeolvadása. Jurisics Miklós e telepítési folyamatoknak az élén állt.⁴⁷ 1524-ben aztán Batthyány Ferenc kapott betelepítési privilégiumot II. Lajostól először az enyingi, a battyáni, majd 1525-től németújvári birtokaira.⁴⁸ Batthyány Ferenc és Jurisics Miklós már 1527 elején is arról panaszkodtak Ferdinánd főhercegnél, hogy képtelenek tartani magukat a boszniai Gházi Khosrev (Hüszrev) bég betöréseivel szemben. A szendrői bég, Jahja-oglu-Mehmed is aktivizálta magát 1527 őszén a szlavón végeken. A két bég egyesített erői vették be 1528 elején a külső védelmi rendszerben, de báni ellenőrzés alatt álló Jajcát.⁴⁹ Tudjuk, mindkét bégnek csatlakozni kellett 1529-ben és 1532-ben az oszmán-török főerőkhöz. Azt is, hogy a horvát-szlavón területek másodlagos hadszíntérré váltak, amikor Szapolyai János 1528-ban a Portával szövetségre lépett. Nádasdy Tamásnak azonban világos helyzetképre volt szüksége a Mura, Dráva, Száva menti frontokról, hiszen azok viszonylagos védettsége biztosíthatta csak a Habsburg örökös tartományok törökellenes együttműködését is.

A horvát-szlavón végvárok védelme 1521-től Belső-Ausztria védelme miatt Ferdinánd főhercegre hárult.⁵⁰ Jó okkal, hiszen saját tartományai: Krajna, Karintia és Stájerország is veszélyzónába került. Ez hatásköri zavart okozott ugyan a báni határvédelem és az osztrák katonai irányítás között, de más választás nem volt. Így aztán Mohács után a déli végeken olyan főhadparancsnokok kerültek élre, mint Jurisics Miklós és Hans Katzianer.⁵¹ Nádasdy levelezőtársai 1532-ben – kevés kivétellel – már mind I. Ferdinánd oltalmát élvezték. Az oszmán-török támadás idején birtokaik és pozícióik révén érintettek voltak a horvát-szlavón végvidék irányításában, ennél fogva a karintiai–stájer–alsó-ausztriai rendek védelmi intézkedéseiben is.⁵²

Horvátország-Szlavónia káoszba süllyedt, amelyet nehéz volt uralni. A Habsburg intervenció nélkül nem is sikerült volna. Azzal, hogy nálunk a főúri és megyei bandériumokhoz idővel a királyi (állami) adó felét fel lehetett használni, nagy főúri magánhadseregek jöttek létre, mint példának okáért a Batthyányé.⁵³ És ez mértéken felül idegesítette a stájer rendeket.⁵⁴ Ezzel párhuzamosan, 1531-ben pedig már működtek a térségben az I. Ferdinánd által kinevezett végvidéki, zsoldban tartott főkapitányok.⁵⁵ Az örökös tartományok rendjeinek törökellenes, védelmi jellegű katonaillesztésaira ugyanakkor a birtokok jövedelme után számított kulcsokat (Gülte) és készenléti adókat dolgoztak ki, tehát nem a jobbágytelkek száma volt az adóalap, miként ez nálunk történt.⁵⁶ A tartományi rendi haderőkben azonban

47 SZEKFŰ Gyula: Magyar történet. III. köt. 1943. 153. old. (= Szekefű: Magyar történet)

48 HORVÁTH Sándor: A Batthyányak és a horvátok. In: A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia. 2005. október 27–29. Körmeny-Szombathely, 2006. 45–46. old.

49 BARTA Gábor: Az elfelejtett hadszíntér (Megjegyzések a török–magyar szövetség előtörténetéhez). *Történelmi Szemle*. 1995. 1. sz. 7–11. old.

50 PÁLFFY Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle*. 1996. 2–3. sz. 163–217. old. (= PÁLFFY: A török elleni)

51 PÁLFFY. A török elleni. 178. old.

52 Uo. 163–217. old.

53 KUBINYI András: Hadszervezet a késő középkori Magyarországon. In: Nagy képes millenniumi hadtörténet. (Rubicon-Aquila Könyvek) Bp. 2000. 84. old.

54 ROTH: Zur türkischen Bedrohung. WAB 68. 128–129. old.

55 PÁLFFY: A török elleni. 173. old.

56 RUHRI, Alois: Die grosse Zeit der Landesverteidigung. In: Die Steiermark 1986. 201. old.

nem jött létre az a magánzsoldos haderő, mint ahogy az az állami adók átengedésével a magyar zászlós- és egyéb főurak, sőt a vármegyei bandérium esetében is történt. A Habsburg uralkodó azonban mind főherceggként, mind cseh- és magyar királyként kézben tartotta a vegyes, idegen és magyar zsoldosok katonaaállítását, amelyet funkciója szerint is támadásokra és nem védelemre rendelt. Kivéve 1532-öt, amikor a birodalmi zsoldban felvonulók-nak megtiltották a magyar határ átlépését. Érdekes, hogy a tartományi rendi hadakra ez nem vonatkozott. A magyar rendi erőkre sem, ha a kölcsönösség jegyében át kellett lépni az örökös tartományok határát. „Szalónak városát akarták (az oszmán-törökök, kiem. a szerző) megostromolni. Minthogy nem tudták, szétszóródtak, hogy élelmet szerezzenek, s így eltávolodtak egymástól. S akkor megtámadtuk őket.” – írta Siegmund von Weichselberg, krajnai kapitány 1532. augusztus 15-én a stájer Neudauból Hans von Ungnad stájer főkapitánynak.⁵⁷ Az adat minden kétséget eloszlatóan arról szól, hogy a krajnai hadak Szalónak felmentése érdekében átlépték a magyar határt.

A birodalmiak még a Habsburg kézen lévő nyugat-magyarországi zálogterületek, így Kőszeg védelme elől is elzárkóztak. I. Ferdinánd zsoldfizetésre vagy az ezt kiváltó donációkra, az offciálisoknak juttatott jövedelmek gyakorlatára főleg nálunk és persze Horvátország-Szlavóniában kényszerült. Más-más alapon ugyan, de a magyarok és az osztrákok esetében is középkori katonai struktúrákról beszélhetünk. Ezekre a megörökölt szerkezetű és vegyes harcászati értékű társadalmakra támadtak megújult erővel 1521, azaz Nándorfehérvár elfoglalása után a szarajevói vilajet hét szandzsákjának bégjei. A döntő különbség abban állt, hogy a szomszédos Habsburg örökös tartományok nem kerültek a kettőskirályság megosztó nyomása alá. És mindig fennállt a veszély, hogy ha Habsburg Ferdinánd támogatása elmarad, nem csak az ellenkirály, hanem a török orientáció, a *törökösség* is megerősödik a déli végeken.

AZ ÚJ OSMÁN-TÖRÖK ÁLLAM ÉS A KERESZTÉNY SZOLIDARITÁS MARGÓJÁRA

Fel fog tűnni mindenkinek, hogy ebben a tanulmányban *oszmán-török*nek neveztem azt, amit korábban egyszerűen *török*nek hívtunk. Nem vagyok ezzel egyedül. A korszak történetét jól ismerők radikális fordulatra figyelmeztettek a török birodalom XV–XVI. századának történetírásában.⁵⁸ Az az oszmán állam, amely 1453-ban elfoglalta a Kelet-Római Császárság fővárosát, Bizáncot – szögezi le a szakértő –, az a maga hatalmát a *katonai rabszolgaságra* alapozta. A oszmán államot szolgáló katonákat nevezték *oszmánli*-nak. Tőlük persze korlátlan hűséget követeltek a dinasztiahoz és az iszlámhoz, továbbá az oszmán szokásokhoz egyaránt. Ami különösen meglepett az olvasottakból, az az, hogy a birodalom csúcán *nem is törökül*, hanem *oszmánli nyelven* kommunikáltak, amely a perzsa és az arab keverékéből állt. Ők alkották az udvari zsoldos hadsereget és a központi hivatali réteget is. A szultán despotikus rendszere velük, a rabszolga – köztük többnyire keresztény eredetű – katonákkal és apparátus tagjaival vonta teljes ellenőrzés alá az egész társadalmat, a birodalom gazdaságát és a tulajdont. Meglehetősen belterjessé tették a szultán környezetének utód-

⁵⁷ Siegmund von Weichselberg krajnai kapitány levele Hans von Ungnadnak, a stájer rendek főkapitányának. Neudau, 1532. aug. 15. In. Kőszeg emlékezete. 110. old.

⁵⁸ FODOR Pál: Az oszmántól a törökig. A török nemzeti gondolat megszületése. *Magyar Tudomány*. 2011. 4. sz. 389–399. old. Lényegében minden új, erről szóló tudnivalót neki köszönhetek.

lasi rendjét, a nagyvezír tisztségét is rokoni kapcsolattal kötötték össze, az udvar belső egyensúlyát pedig elég kegyetlen szelekciós eszközökkel biztosították. Az etnikai törökség alácsúszott, maga a szó sokáig *ostoba paraszt* jelentéssé degradálódott.

Az a furcsa helyzet állt elő, hogy rabszolgából vagy elrabolt keresztény gyerekekből felemelkedett *igazi oszmánlit* muszlimmá tették. Az utóbbiakban gyakran tovább élt a keresztényekkel szembeni türelem, miközben a keresztény államok ellen viselt háborúkban sziklaszilárd harcosokká váltak. Az „*oszmánlik a keletrómaiak (binzáciak) örökösei*” lettek.⁵⁹ Minthogy etnikailag roppant tarka képet mutattak (voltak köztük görögök, szerbek, bosnyákok, horvátok, ukránok, magyarok és persze törökök stb.), közös jellemzőjük többé már nem a törökséghez, hanem a *muszlim valláshoz* tartozás lett. Ez az oka annak, hogy ezúttal ki kellett egészíteni a csupán török jelzöt, helyette az *oszmán-török* kifejezést használnom én is, hiszen a fent leírt óriási különbséget valahogy érzékeltetni kell. Ez a teljességgel átforgalmazott *aszkeri (katonai) rabszolgaállam hadserege* támadt Nándorfehérvárra, Mohácsra, Bécsre és Kőszegre is. Nem lehet a hozzáértők kioktatását nem meghallani, hiszen értelmét veszti az országot sújtó tragédia elemzése is, ha nem ennek tudatában nézünk a kor keresztény ellenállására vagy éppen az oszmán-török együttműködésre. Egyébként az oszmán-török elit a szent háborút, a dzsihádot akkoriban nem a kereszténység, hanem Perzsia és Egyiptom ellen vívta. Nagy Szulejmán itt Európában V. Károly *univerzális hatalma* ellen üzent hadat.⁶⁰

A XVI. századi oszmán-török állam mibenlétéről írottak nagyon elgondolkodtattak. Szinte sokkolt az egykori keresztényekből felépült katonai rabszolgaállam vezetésében és alattvalóiban sokáig fennmaradt szolidaritás érzése. Az addig rendben van, hogy az oszmán-török társadalom muszlim tudatú lett, harcosaiktól is ezt követelték. Az is, hogy a megtámadott európai országok elitje és társadalma, köztük Magyarország vagy a Habsburg örökös tartományok erős *keresztény* lelkiismerettel reagáltak rá. Főleg az foglalkoztat, hogy vajon nem kéne-e újragondolni Jurisics Miklós és Ibrahim pasa tárgyalásait. Éppen azért, mert Ibrahimban is megmaradt az egykori görög keresztény származástudat. Jurisics 1530-ban portai követségben járt Sztambulban.⁶¹ Az út során az alsó-boszniai Kamengrad számított az első oszmán-török által meghódított helységnek. A kamengradi helyőrség parancsnoka Malkosič bég horvát, Gházi Khoszrev (Hüszrev) boszniai szandzsákbég pedig görög származású volt, akinek ugyancsak csatlakozni kellett 1532-ben a szultáni hadjáratához.⁶² Ibrahim amerikai történétírója mondja, hogy a nagyvezírt is Görögthonból, az északnyugati Epirosz tartomány Parga nevű településéről rabolták el, s adták el rabszolgának.⁶³ S hogy még kerekesebb legyen a történet, a Portán oly nagy tekintélyű Gritti anyja is görög volt.⁶⁴ A horvát származású Jurisics (Jurišić) az Adria mellett, Senjben (Zengg) született, viselte az oszmán-török elleni védelem főparancsnoki tisztségét, Rika svetoga Vida (Fiume,

59 Uő. 390–391. old.

60 ÁGOSTON Gábor: Ideológia, propaganda és politikai pragmatizmus: Habsburg–Oszmán nagyhatalmi vetélkedés és a közép-európai konfrontáció. *Történelmi Szemle*. 2003. 1–2. sz. 6–17. old.

61 BARISKA István: Egy 16. századi sztambuli követjárás. Jurisics Miklós, Joseph von Lamberg 1530. évi portai kiküldetéséről – Benedikt Kuripešić von Schneeberg utibeszámolója. In: Archivum Comitatus Castriferrei. Előadások Vas Megye történetéről VI. Szombathely, 2015. 19–28. old. (= BARISKA: Sztambuli követjárás)

62 BARISKA: Sztambuli követjárás. 24. old.

63 JENKINS, Hester Donaldson: Ibrahim Pasha, Grand Vizir of Suleiman the Magnificent. Columbia University. New York. 1911. *Studies in History, Economic and Public Law*. Vol. XLVI. 62. old. (Ibrahim Pasha. <https://books.google.hu>. 2017. szept. 11.) (= JENKINS: Ibrahim)

64 JENKINS: Ibrahim. 71. old.

ma Rijeka) kapitányságát, délvidéki szolgálataiért 1529-ben kapta meg I. Ferdinántól Kőszeg várát és uradalmát. Sztambulban és Kőszegen is egy egykoron ortodox és egy katolikus vallását megtartó, nagy karriert befutó ellenfél állt egymással szemben. Nagy rangkülönbséggel ugyan, de gazdag diplomáciai és katonai tapasztalattal. Nincs szándékomban elhelyezni azt, hogy Ibrahim miért kényszerült a kőszegi ostrom befejező szakaszában tárgyalásra hívni Jurisicsot a kőszegi oszmán-török táborba. Néhány dolog azonban magyarázatra vár: „*Ibrahim pasával tárgyalásokat folytattunk egy bizonyos ügyről, s arra kért, hogy jelentsem majd ezt felségednek*” – írta Jurisics I. Ferdinándnak az augusztus 30-án kelt jelentésében.⁶⁵ A talányos mondatot még meg is fejtette Jurisics, amikor Nádasdy lékai szervitorával tárgyalt: „*Mikolicz úr nagyon figyelmebe (Nádasdy Tamás figyelmebe, kiem. a szerző) ajánlja Ibrahim pasát. Ha ő nem lett volna, vége lett volna neki, mivel még akkor megismerte, amikor követségben volt a császárnál, és azt akarja, hogy tisztessége meghagyásával élete végéig szolgáljon neki (Ibrahimnak, kiem. a szerző). Mikolicz úr megírta már Ferdinándnak, hogy ezután kurváknak adja a várát megőrzésre ennyi segítséggel, s ne vitéz férfiaknak. És már sokkal jobban hisz nagyságtoknak Mikolicz úr a budai dogokban stb.*”⁶⁶

Ha jól meggondoljuk, a két megállapítás más-más célzatú. Az első esetben Jurisicsnak üzenetet kellett átadni Ibrahimtól I. Ferdinándnak. Hogy miről, azt teljes homály fedi. Vannak elképzeléseim, de ezzel most nem hozakodom elő. Nagy problémának tartom, hogy az 1528-as portai követségről ismerjük a tárgyalás tartalmát, de az 1530-as küldetésnek csak az útleírását. 1528-ban I. Ferdinánd Jajca várának utolsó, horvát parancsnokára, Habardaneczra és Siegmund von Weichselbergre bízta a portai küldetést. Weichselberg az 1532. évi védekezésben krajnai kapitányként vett részt.⁶⁷ Habardanecz azonban nem volt tisztában az isztambuli helyzetével, dölyfös viselkedésével, követeléseivel jól kihozta Ibrahimot a sodrából.⁶⁸ Jurisics viszont – és ez világosan kikövetkeztethető – az 1530-as sztambuli kiküldetésen maga volt a megtestesült, példás diplomata és moderátor. Nem véletlen, hogy a horvát rendek rész- és országgyűlésein, vagy a horvát-szlavón birtokosok vitáinak elegyengetésére is őt kérte fel I. Ferdinánd.⁶⁹ Feljebb szóba került már, hogy Ibrahim hajlott az önálló tervekre. Érzésem szerint ilyesmi lehetett a Jurisicsra bízott üzenetben is. Bizonyítani azonban még nem tudom. Minthogy Jurisics jelentésének szövegét rölapokban is terjesztették, kizárt dolog, hogy ez a külön üzenet nem jutott el a magas Portára. A Hirnik-féle levélben ugyanakkor világos utalás történt arra, hogy a két tárgyaló fél még a portai követségről ismerte egymást. Tény, hogy a Kőszeg alatt kitört janicsárlázadás nagyon nehéz helyzetbe hozta a janicsár agát és a nagyvezírt is. A forrásokból pedig kiderül, hogy Ibrahimnak az aga és közte kialakult, végsőkéig feszült helyzetben nagyobb szüksége lett Jurisics higgadtságára, mint fordítva. Csak ő tudta ugyanis – nem kevés ravaszsággal – a janicsár agát is lebeszélni arról, hogy személyesen is megvizsgálja, mi történik a falakon belül. Minthogy a horvát-szlavón és magyar rendeknek állandó jelleggel csalódnuk kellett I. Ferdinánd ígéreteiben, most, hogy Kőszegen Jurisicsot is magára hagyta, nem lehetett csodálkozni azon, hogy olyan nyersen fakadt ki Nádasdy szervitorának. S ha hihetünk Hirnik szavainak, akkor

65 Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. augusztus 30. In: Kőszeg emlékezete. 40. old.

66 Hirnik Lőrinc lékai szervitor levele urának, Nádasdy Tamásnak. Léka, 1532. szeptember 4. In: Kőszeg emlékezete. 47.

67 SZEKFŰ: Magyar történet. III. 33., 81., valamint Kőszeg emlékezete. 110., 268. old.

68 BARTA Gábor: Két tárgyalás Sztambulban. Habardanecz János jelentése 1528. nyári sztambuli tárgyalásairól Bp. 1996. 173–204. old. (www.gbv.de>dms>goettingen. 2017. szept. 11.)

69 PÁLFFY: A Magyar Királyság. 145. old.; VARGA: A Zrínyi család. 19. old.

„a budai dolgok”, azaz a németellenes orientáció felé is világos gesztust tett. Így kötődött össze a Jurisics és Nádasdy álláspontja is. Itt igazolódott, amit Jurisics még 1532. július 20-án írt Nádasdynak: [...] „tudásomra jutott – hangsúlyozta Jurisics –, hogy hiteteket és hűségetek Budán töretlen megőriztettek, és serény vitézséget mutattatok ugyanott a törökkel szemben”.⁷⁰ Jurisics arra az esetre emlékeztetett, amikor Nádasdy még várnagyként védte Budát, s mások hibája miatt „nagyságotok fogságba esett”. A Nádasdy–Gritti páros ekkor, a nyár derekán változott végleg át Nádasdy és Jurisics közötti egyetértésbe. Ezt „majd kölcsönösen, amennyire mindkettőnk tisztsége (hivatala, rangja, kiem. a szerző) hozhatja, szeretettel és barátsággal együtt kivisszük”.⁷¹ Az Ibrahim és Jurisics között működő bizalomban egészen bizonyos, hogy benne volt az egykor ortodox keresztény pasa jóhiszeműsége. Számos részlet igazolja, hogy a kölcsönös megbecsülés is. Ibrahim nagyobbra tartotta Jurisicsot, mint a janicsár agát. Ezért állította, hogy Jurisicsot a maga szolgálatában akár élete végéig is elfogadná.

A DUNÁNTÚL, HORVÁTORSZÁG-SZLAVÓNIA ÉS AZ ÖRÖKÖS TARTOMÁNYOK

Nyilván az eddig elmondottakból is kiderül, hogy Nádasdy Tamás tevőlegesen nem avatkozott be azokba az akciókba, amelyek a nyugat-dunántúli, a szlavóniai és az örökös tartományok rendjeinek összefogásából születtek, de személye Kanizsán is véleményformáló erő maradt. Batthyány Ferencet és Nádasdy Tamást ekkor már egy világ választotta el egymástól. Nádasdy Tamást védte az a tény, hogy most mindkét király versengett érte. Ő pedig a két uralkodó kegyei között lavírozott, mint korábban Batthyány Ferenc. Nádasdy az 1531. évi, király nélküli gyűlésen elfogadott, berzencei egyezményvel is egyfajta védőhálót font maga köré, többek között sógorával, Majláth Istvánnal, aki ekkor még I. Ferdinánd pártján állt. Nyilván azért, hogy minimalizálják a két király közötti pártváltások és a polgárháború belharcainak, az anarchiának a kárait, továbbá, hogy miként lehet a felek között a gyűlöletet kiiktatni, a politikai ellenfeleket pedig kompromisszumra bírni. Méghozzá a két király hallgatólagos beleegyezésével.⁷² Jurisics Miklós mindig arra törekedett, hogy a békét keresse: „Mivel írásainkból mindenfelől eléggé ismerjük egymás gondolkodását, úgy gondoljuk, nem szükséges arról vagy a többi dologról tovább tárgyalni, hanem maradjanak ezek a lelkiünkbe őszinte hittel úgy belevésve [...]” – írta Jurisics Miklós még július 20-án Nádasdy Tamásnak.⁷³ Higgadt hangnem jellemzi ezt a gondolatmenetet. Két nagy formátumú emberé, akik a pártoskodás korlátain túl is látnak, és akik bíznak egymásban, s abban, hogy tisztségüknel (hivataluknál) fogva tetteikben is sorsközösség vár rájuk. A mondatokból világos, hogy a két fél mintegy megelőlegezte a berzencei modellt. Jurisics Miklós ugyanis már korábban megtapasztalhatta a polgárháború veszedelmét, amikor a Szapolyai-párti Szombathely és a Ferdinánd-párti Kőszeg egymásnak esett.⁷⁴

70 Jurisics Miklós levele Nádasdy Tamáshoz. Kőszeg, 1532. aug. 20. In: Kőszeg emlékezete. 25. old.

71 Uo.

72 BESSENYEI József: Nádasdy-emlékülés 1998. 16. old.

73 Jurisics Miklós levele Nádasdy Tamásnak. Kőszeg, 1532. július 20. In: Kőszeg emlékezete. 25. old.

74 Magyar Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Hadtörténeti Levéltár és Irrattár. Török kori gyűjtemény. 1529/31. fol. Kőszeg, 1529. december 19., továbbá 1529/30. fol. Kőszeg, 1529. dec. 21.

Jurisics tettekre kényszerült, Nádasdy viszont ideiglenesen tétlenségre. Még augusztus második felében is a király nélküli gyűlésekben gondolkodott. Brodarics István és mások leveleit továbbítja azzal a megjegyzéssel, „*hogy Batthyány úr is kívánja, hogy legyen összejövetel, akárcsak uraságotok*”.⁷⁵ Hallgatott azonban Batthyány epés megjegyzéséről: „*Ez nekem nagyon tetszik – írta Batthyány a szlavóniai tervekre –, noha már nagyon utáljuk a gyakori gyűléseket, de ez talán a többinél hasznosabb lesz*”.⁷⁶ Nádasdy láthatóan kivárára rendezkedett be, a hadjárat nyarán akarva-akaratlanul is markáns alakja lett ennek a passzív rezisztenciának. Szókimondóbbak vagyunk, amikor úgy fogalmazunk, hogy kellő távolságból szemlélte, hogy mások, köztük apja, Nádasdy Ferenc fia kvázi familiárisaként miként védi meg a Kanizsai család birtokait.

Pedig az oszmán-török front megmerevedett, s egészen Kanizsáig visszacsapott. Nádasdy sem tudott megbízható híreket Kőszegről: „*Hogy mi az igazság, nem tudhatom – folytatta Erdődynek írt levelében. – Az út ugyanis megint el van zárva, mert a törökök visszatértek, amit odafelé érintetlenül hagytak, most felégették. Innen két mérföldnyire, a Kanizsa-folyón túl vannak. Nincs itt semmi, amit felgyűjtsen a szerencsétlen népen kívül, amelynek nagy része ide özönlött*”.⁷⁷

Nádasdy Tamás elszigeteltsége ellenére többé-kevésbé informált maradt mindvégig, nyilván sok mindent tudott arról, hogy mi történt a Rábán túl. Van egy adat, sajnos nem forrás, hanem irodalmi adat, amely szerint Nagyboldogasszony napján Sárvárt végül is Batthyány Ferenc horvát-szlavón bán, Németújvár ura mentette fel a török nyomás alól: „*Különösen augusztus 15-én volt igen heves a roham (Sárvár ellen, kiem. a szerző) [...], de az éppen ott időző Batthyány Ferencz által estefelé intézett kirohanás szétszórta a janicsárokat, mire Sárvár felszabadult az ostrom alól*”.⁷⁸ A megfogalmazás egy kicsit esetlen. Kérdezzük ugyanis, hogy mit jelent, hogy az „*éppen ott időző Batthyány*”. Augusztus 14-én aránylag hosszú írásban váltott szót Nádasdy Tamással, de a futárát még Németújvárról indította. Három nappal később, augusztus 17-én Nádasdy Ferenc egyetlen szóval sem említette fiának, hogy Batthyány Ferenc másnap „*éppen ott*” (Sárváron, kiem. a szerző) tartózkodott volna. Igaz, más levelezésekben is előfordulnak ilyen kihagyások.

Van Batthyány Ferenc augusztus 14-én írt levelének egy fontos részlete: „*E hónap 24-én – írta Nádasdy Tamásnak – mind a császári, mind a királyi felség minden csapatával hadba száll, és Bécs felé jön, vagy arra, amerre ellenséget talál*”.⁷⁹ A dunántúli főkapitánynak és horvát-szlavón bánnak minden oka megvolt arra, hogy sürgesse Nádasdyt, ha még az előtt találkoznia akar a dunántúli, szlavón rendekkel, mielőtt még a magyarokat is Bécs védelmére rendelik. A fent idézett levél egy részlete szerint ugyanis óráról órára vártak erre a parancsra. Pekry Lajos szlavón főkapitány is sajnálta, hogy elmaradt a találkozó: „*Hasznos lett volna pedig talán mindnyájunk számára, és az országnak is. Úgy véljük – folytatta a Nádasdy Tamáshoz ugyanez nap írt levelében –, nem kell most sem elkerülnünk a találkozást*”.⁸⁰ Volt tehát valami nagy-nagy várakozás a magyar-szlavón találkozóra. Láthatóan ezt

75 Nádasdy Tamás levele Erdődy Simon zágrábi püspökhöz. Kanizsa, 1532. aug. 22. In: Kőszeg emlékezete. 32. old.

76 Batthyány Ferenc levele Nádasdy Tamásnak. Németújvár, 1532. aug. 14. In: Kőszeg emlékezete. 2. old.

77 Nádasdy Tamás levele Erdődy Simon zágrábi püspökhöz. Kanizsa, 1532. aug. 22. In: Kőszeg emlékezete. 32. old.

78 REISZIG Ede, ifj.: Vasvármegye története. Az osztrák–magyar versengés kora I. Ferdinándig. In: Magyarország vármegyéi és városai. (Szerk.: Sziklay János – Borovszky Samu.) Bp. 1898. 196. old.

79 Batthyány Ferenc levele Nádasdy Tamásnak. Németújvár, 1532. augusztus 14. In: Kőszeg emlékezete. 29. old.

80 Pekry Lőrinc szlavón főkapitány levele Nádasdy Tamásnak. Körmend, 1532. aug. 14. In: Kőszeg emlékezete. 30. old.

mindenki Nádasdy Tamástól várta. „Kérjük ezért nagyságtokat, írja meg nekünk, ha valami újságról értesül a felső részéről, miként folynak a keresztényeknél a dolgok” – írta Pekry főkapitány Nádasdynak.⁸¹ Az események és az örökös halasztások azonban túllépték a szűkre szabott időkereteket.

Sok-sok kérdés vár még megválaszolásra. Nem tudjuk bizonyítani, de nem is zárhatjuk ki, hogy vajon Nádasdy Tamás valóban minden fontos hírt megkapott-e. A Mura menti, akkor még krajnai Friedau (ma Ormošd Szlovéniában) szoros együttműködésben védekezett a török ellen, hiszen augusztus 10-e tájt az oszmánok betörték Stájerországba is (Fürstenfeld, Feistritz, Hartberg környékére), s meg sem álltak a Gleisdorf mögötti hegyekig.⁸² A Graz felé tartó törökök megfigyelése Székely Lukács feladata lett. Nem hisszük, hogy Nádasdy Tamás ne tudott volna arról, hogy mi folyik a határok mentén. Siegmund von Weichselberg (Weixelberg) krajnai kapitány maga számolt be Hans Ungnad stájer főkapitánynak, hogy a németek, horvátok és magyarok augusztus 15-én miként mentették fel közösen Szalónakot.⁸³ Már ezen a napon elhangzott, hogy a krajnai rendek tanácsa arról döntött, hogy egyesülnek a birodalmi segélycsapatokkal (a nekik nyújtott birodalmi segély miatt nevezték így az egyesült seregeket).⁸⁴ Ez azt jelenti, hogy a krajnaiak még úgy tudták, hogy a birodalmi rendek az eredeti terv szerint augusztus közepére érkeznek a bécsi táborba. Nem így történt. Ha zökkenőkkel is, de tovább folyt az összetartás. „A magyarok nem akartak velünk tartani, őket Fürstenfelden hagytuk. Ők ugyanis Németújvárra akartak visszavonulni” – írta Siegmund von Weichselberg 1532. augusztus 20-án.⁸⁵

A Bécsújhely alatt visszaforduló oszmán sereg 1532 szeptemberében ennek következtében egy katonai szempontból csaknem kiürített határsávban vonulhatott vissza. Az sem véletlen, hogy amikor Ibrahim Jurisiccsal tárgyalt, éppen Batthyány Ferencre és Erdődy Péterre hivatkozott, s persze sokan másokra, „akik meghódoltak előtte”.⁸⁶ Ő is megpróbálkozott a dezinformálással. Nádasdy azonban kivárt. 1532. október 16-án Ludovico Gritti pedig feladta az I. Ferdinánd kezén lévő Esztergom ostromát. A források egyikében-másikában, levelekben és tárgyalásokon, mindenesetre nem kevés helyen tetten érhető a szándékos félrevezetés, és az a szándék, amit ma karaktergyilkosságnak nevezünk. Voltaképpen üdítően hat, ha egy-egy levél mentes ettől. Nádasdy lékai szervitora arról ír, hogy Bécsben azt a hazugságot terjesztik Jurisiccsról, hogy pasákat vendégelt meg Kőszegen, és így korrumpálták. Egy német képes volt Hirmikről is azt terjeszteni, hogy a lékai szervitor is jókat szórakozott a török táborban: „És mindezt képesek voltak elhinni azok a bestiák.”⁸⁷

A Nádasdy család szerepe végül is megkérdőjelezhetetlen maradt az 1532. évi nagy, oszmán-török támadás idején. Nádasdy Ferencé Sárvarott, fiáé, Nádasdy Tamásé Kanizsán. Batthyány Ferenc horvát-szlavón bán, dunántúli főkapitány végül is tőle várta, hogy kézbe

81 Uo.

82 Hans Werneckeknek, a krajnai rendek főkapitányának levele a krajnai rendeknek (Részlet), Radkersburg. 1533. aug. 10. In: Kőszeg emlékezete. 109. old.

83 Siegmund von Weixelberg (Weichselberg) krajnai kapitány levele Hans von Ungnadnak, a stájer rendek főkapitányának. 1532. aug. 15. (Részlet). In: Kőszeg emlékezete. 110. old.

84 Hans Werneckeknek, a krajnai rendek főkapitányának levele a krajnai rendeknek (Részlet). Graz, 1532. aug. 15. In: Kőszeg emlékezete. 111. old.

85 Siegmund von Weixelberg krajnai kapitány levele Hans von Ungnadnak, a stájer rendek főkapitányának. 1532. aug. 20. (Részlet). In: Kőszeg emlékezete. 114. old.

86 Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 30. In: Kőszeg emlékezete. 36. old.

87 Hirmik Lőrinc lékai servitor levele urának, Nádasdy Tamásnak. Léka, 1532. szeptember 4. In: Kőszeg emlékezete. 47. old.

vegye a tervezett kaproncai gyűlés összehívását, a magyar-szlavón rendek politikai meg-egyezésének előkészítését. Nádasdy pedig mindent elkövetett, hogy pacifikálja Szapolyai horvát-szlavón ellenbánja, Erdődy Simon zágrábi püspök és I. Ferdinánd szlavón főkapitánya közötti ellenséges viszonyt. Az a körülmény, hogy Nádasdy elhagyta Budát, már önmagában is nagy bátorítást jelentett Dunántúlnak és Szlavóniának. Jurisics és Nádasdy között egyetlen pillanatra sem szűnt meg a bizalom. Ugyanakkor a dunántúli, a szlavón és az örökös tartományok rendi, katonai erőinek határ menti összefogása a térségben megtörte az oszmán-török hadak előretörését. Lehetővé tette Szalónak és Sárvár felmentését. Tulajdonképpen a Kőszegre nehezedő oszmán-török nyomást is ellensúlyozta. Ennélfogva hozzájárult az Ibrahim és Jurisics közötti tárgyalás kimeneteléhez, közvetve Bécs felmentéséhez is.

Az oszmán-török hadak már rég elvonultak, amikor Hieronymus de Zara, Jurisics Miklós féltestvére Sztambulba ment, hogy ott I. Ferdinánd nevében fegyvernyugvást eszközöljön ki.⁸⁸ Róla Szekfű Gyula is írt, Zárai Jeromosnak nevezte, és I. Ferdinánd délszláv követei közé sorolta.⁸⁹ A röplap formájában is kiadott követi üzenetben van egy igen karakteres mondat. Ebben a követ I. Ferdinánd nevében arra kérte Hans Katzianer alsó-ausztriai főkapitányt, aki kormányzóként Krajna, Horvátország, Zengg és Szent Vid (Fiume) fölött is rendelkezik, hogy mindent kövessen el „*kiváltképpen a büszke horvát grófok visszatartására*”, és „*éljenek békében a fent említett boszniai pasával*” (Gházi Khoszrevvel, kiem. a szerző).⁹⁰

A Sztambulból érkezett kérés csak megerősíti, hogy milyen döntő szerep jutott Horvátország-Szlavóniának és Krajnának II. Szulejmán utolsó bécsi hadjárata során Dunántúl biztosításában. Üzeni továbbá, hogy a Portán a boszniai határok biztonságát e törekeny béke zálogának tekintik. A dolog pikantériája, hogy ezt a békét nem egészen fél évtized múlva éppen Hans Katzianer törte meg, ráadásul magát Béctől önállósítva *törökös útra* lépett, és a déli határokon ő kísérelt meg egy oszmán-törökbarát régió létrehozását. Lépése sorsát is megpecsételte, s a Zrínyi testvérek közreműködésével politikai gyilkosság áldozata lett.⁹¹ Így vezetett a kőszegi közjáték, valamint, hogy Nádasdy Tamás 1534-ben végleg I. Ferdinánd pártjára állt, a nyugat-dunántúli térség biztonságának megszilárdításához. Az 1538. évi nagyváradi béke, amelyben a két király status quo-ját kívánták rögzíteni, ezen a talajon vert gyökeret. Magyarország először kettészakadt, mielőtt 1541-ben újabb törésvonal mentén hasadt volna tovább.

88 Új híradás a római királyi felség és a nagyhatalmú török császár között nemrég kötött egyezségről és békéről. Konstantinápoly, 1533. január 21. (Röplap. Részlet.). In: Kőszeg emlékezete. 137–139. old. (= Új híradás, 1533)

89 SZEKFŰ: Magyar történet. III. 81. old.

90 Új híradás, 1533. In: Kőszeg emlékezete. 138. old.

91 VARGA: A Zrínyi család. 25. old.